

Előszó

A *Képek a folklórban* című kötet tizennégy néprajzi-antropológiai tanulmányt tartalmaz. A gyűjtemény több vonatkozásban is egységes:

1. A tanulmányok *szerzői* kivétel nélkül pályakezdő néprajzkutatók, mindannyian a kolozsvári Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék hallgatói voltak, vagy ma is azok. A legfiatalabb közülük másodéves, de még a „legidősebbek” is, alig néhány éve hagyták el az egyetemet. A tanulmányok többsége eredetileg szemináriumi dolgozatnak készült, majd később egyikük-másikuk – a témával való további foglalkozás nyomán – éves dolgozattá vagy éppen szakdolgozattá „fejlődött”.

Noha a szerzők mindegyike igyekszik tudásának legjavát nyújtani, lehetséges, hogy a tapasztaltabb néprajzosok itt-ott hiányosságokat fedeznek fel az itt egybeszerkesztett elemzésekben. Azonban a fiatal kutatók szemléletmódjának eredetiségét, olykor a módszerek alkalmazásának ötletességét, és nem egy esetben az elvégzett terepmunka alaposságát, vagy olykor a könyvtári munka elmélyültségét a legigényesebb szakember is méltányolhatja.

2. A kötet a tudományos vizsgálat *tárgyát* illetően is egységes, hiszen a tizennégy elemzés mindegyike ma is élő erdélyi vagy moldvai néprajzi jelenségekről szól. Arról a „terepről” tehát, amellyel ezek a fiatalok kapcsolatba kerültek, és ami olyannyira felkeltette érdeklődésüket, hogy emiatt néprajz szakra iratkoztak az egyetemen, és amit azóta is megérteni igyekeznek. A működő kultúrával való birkózás eredményei tehát ezek az elemzések.

A kötetnyitó két tanulmány az idő- és térképzetekkel foglalkozik. Hegyeli Attila tanulmánya magyar folklóradatok alapján elemzi a térbeli határ különféle szimbolikus kifejeződéseit (küszöb, ajtó, ablak, kémény, kapu, az emberi test „bejáratai” stb.), a határ szellemlényeit, a rájuk vonatkozó mágikus képzeteket és az átjárás szimbolikus technikáit. Peti Lehel a moldvai csángók körében végzett kutatások alapján mutatja be a lineáris időképzet legalapvetőbb tulajdonságát, az állandó romlás képzetét, a hagyományos ember vágyát a kezdeti aranykor boldog ideje után és a posztmodern kor eszkatologikus mítoszokban kifejeződő rémületét.

Az ezután következő három tanulmány a kényszerítő varázserő, a mágia különböző megnyilvánulásait elemzi a mágikus szokásokban, illetve a szokásokat működtető hiedelemképzetekben. Illyés Sándor a moldvai csángók körében végzett kutatások alapján, de a magyar történeti folklór egészére is utalva, összegzi a megesett lány büntetőrítusaira vonatkozó néprajzi adatokat, majd megmagyarázza e rítusok szimbolikus vonatkozásait. Kinda István Csaba tanulmánya egy csángó hiedelemtörténetben felbukkanó női démont mutat be, megállapítva azokat az általános tulajdon-

ságokat, amelyek a legjellemzőbbek erre a hiedelemalakra. Kolumbán Levente egy gyergyókilyénfalvi öntőasszony gyógyító eljárásának mágikus-szimbolikus rítusait értelmezi.

Az ezután bemutatott és a szimbólumok működése alapján elemzett erdélyi népszokások mindegyike tartalmaz mágikus elemet. A mezőszegi Magyarborzácson szokásos tavaszi tejmérés (Poenar Rus Éva) rítusainak funkciója egyszerre gyakorlati jellegű és mágikus-szimbolikus célzatú. Az ugyancsak mezőszegi Bátorban évente megrendezésre kerülő ökördíszítés népszokása (Szabó Annamária) igen régi mágikus szemléletben gyökerezik: a leírt rítus voltaképpen a tavaszi termékenység- és egészségvarázslást hivatott megvalósítani. Hasonló szimbolikus funkciója és hasonló történeti mélysége lehet a szilágybagosi májusfaállítás (Szabó Róbert-Csaba) népszokásának is. A Székelyföldön ma is gyakorolt vadászavatást bemutató tanulmányból (Buzogány Anna-Zsuzsánna) kiderül, hogy a szokás még mai, leegyszerűsödött formájában is tartalmaz olyan szokáselemeket, amelyek ősi mágikus-misztikus tartalmak szimbolikus kifejeződései.

A tárgyi népi kultúra szimbólumaival a kötetben egyedül Pete-Komáromy Sára tanulmánya foglalkozik, aki egy nagykárolyi mézeskalácsos család jelképeit mutatja be.

A gyűjtemény következő tanulmányában Bogdán Melinda feldolgozza a moldvai csángó táncszók eddig összegyűjtött teljes szövegtömegét, és az idézett gazdag anyag alapján meggyőző érveléssel mutatja ki a műfajra jellemző szerelmi szimbólumokat, továbbá e jelképek egymáshoz való kapcsolódásának törvényszerűségeit.

A kötetet záró tanulmányok modern mítoszokat mutatnak be, rávilágítva e mítoszok létrejöttének lélektani okaira is. Bélteki Emőke egy nagyváros rémhíreit elemzi a történetek szimbolikus tartalma alapján. Incze Éva esetelemzése egy politikai áltemetés jelképiségével, pontosabban a felülről irányított szimbolizációs folyamatok belső ellentmondásaival foglalkozik. Szalma Anna-Mária kötetzáró tanulmánya voltaképpen nem is egy már létrejött mítoszból, hanem csak a mítoszképződés elindulásáról szól. A tanulmány egy székelyföldi kisváros lakosságát megrendítő és évtizedeken át foglalkoztató haláleset kapcsán mutatja be azt, hogy a modern korban létrejövő vallásos mítoszok választ, megoldást adhatnak olyan válságos helyzetekre is, amelyek fölött egy-egy közösség semmiképpen nem tud napirendre térni.

3. A kötet tanulmányait leginkább *a közös tudományos szemlélet és módszer*, nevezetesen az *archetipális mítoszmélelet* tudományelméleti és -módszertani elveinek alkalmazására való törekvés kapcsolja össze. Foglalkuk össze tehát röviden¹ e szemlélet lényegét:

¹ Az archetipális mítoszméletről, illetve az elmélet etnológiai felhasználhatóságáról két (részben egymást átfedő) összefoglalást írtam: 1. Az archetipikus kép mint szakrális üzenet. I–II.

a. Az archetipális mítoszelmélet mindenekelőtt a bemutatott jelenségek *mágikus-vallásos gyökerét* igyekszik feltárni, és e magyarázatok révén érteni meg azt a metafizikai, vagy ha úgy tetszik: lélektani lényezetet, ami elsődleges a vizsgált jelenségek társadalmi-gyakorlati szerepével szemben. Az ún. „pszichologizáló” tudományos paradigma képviselői ezzel egyáltalán nem állítják azt, hogy az archetipális mítoszelmélet segítségével elemzett jelenségeknek nem lehet valamiféle gyakorlati, a mágikus-vallásos világrétegtől függetlenül is értelemezhető jelentőségük egy-egy közösség életében. Az ellentábornak, a „szociologizáló” tudományos paradigmák képviselőinek viszont – akik elegáns nagyvonalúsággal vagy éppen a mítoszok, vallások „dajkameséivel” szembeni lenéző magatartástól vezérelve olykor nem is hajlandók tudomásul venni, *valóságosakként* fogni fel a kultúrákban működő szent mítoszokat – „cserében” tudomásul kell venniük, hogy bizonyos, általuk mindenekelőtt „társadalmi” mondott jelenségek eredendően és alapvetően mágikusak-vallásosak. Vagy másként fogalmazva: a „babonáság” elutasítóinak sok jelenség esetében a gyakorlati-társadalmi-ésszerűség funkció ellenében el kell ismerniük a mágikus-vallásos-irracionális magyarázat primátusát.

A tizennégy tanulmány mindegyike ezzel az irracionális vallásos-mágikus hittel és e hit szimbolikus kifejeződéseivel foglalkozik, mint előbb már mondtuk, egyáltalán nem állítva azt, hogy az elemzett jelenségeknek ne volna valamiféle „gyakorlati” szerepük is az egyén vagy a közösségek életében.

b. Az elmélet másik alapvető sajátosságaként azt kell kiemelnünk, hogy az ember nembeliségéhez tartozó mágikus-vallásos tartalmak olyan *szimbolikus képekben* fejeződnek ki, amelyek minden emberi megnyilatkozásban jelen vannak, így például a régi és az újabb mítoszokban, a vallásokban, az irodalomban, a vizuális művészetekben, a népi és a populáris kultúrában, sőt még az álmainkban is.

c. Továbbá meglehetősen az is, hogy a mágikus-vallásos jellegű üzeneteket tartalmazó szimbolikus képek lényegében az egész emberiség vonatkozásában ugyanazok, a közöttük lévő felszíni különbségek mértéke elenyésző a hasonlóságukhoz, a belső lényegük teljes azonosságához képest. Sőt a rendelkezésünkre álló kultúrtörténeti adatok alapján még azt is bátran kijelenthetjük, hogy ezek a képek az emberiség történelme folyamán sem változtak, évezredekkel ezelőtt is megvoltak, és ugyanezek voltak.

Az emberiség egyetemes ősképeit *archetípusoknak* nevezzük, tanulmányozásukkal pedig az archetipális mítoszelméletek (*archetypal criticism*) különböző iskolái foglalkoznak. (Mint tudjuk, az archetípusok egyetemes-

ségét Carl Gustav Jung professzor az egyetemes kollektív tudattalan fogalmával és az ősképek örökletes jellegével magyarázza.) Egy-egy archetípus voltaképpen nem egyetlen kép, hanem az emberi képzelet egyfajta, adott irányban ható irányultsága, ami egymáshoz hasonló képek sokaságát hozza létre.

Nos, a jelen kötet mindegyik tanulmánya archetipikus képeket mutat be. Van közöttük olyan, amelyik csak egyet, de van olyan is, amelyik többet. Ez előbbi csoportba tartozók a képzelőerő egy-egy jól meghatározott dinamikus irányultságának (archetípusainak) képi kivetüléseit elemzik – ilyenek például a térbeli Határ, a múltó Idő, a Kegyetlen Nő, az Életfa (májusfa), az interiorizálódott táplálék (méz), az Éjszakai Szomorú Víz, az Égi Angyal archetípusairól szóló tanulmányok –, de vannak a tanulmánykötetben olyan elemzések is, amelyek egy összetett kulturális megnyilvánulásban (népszokás, hiedelem, egyéb folklórműfaj) megnyilatkozó különféle dinamikus irányultságokat, illetve ezek „látható” képeit veszik számba. A táncszók (és más lírai műfajok, pl. a népdalok) szimbolikája például – a bennük hangsúlyozódó, alapvetően erotikus szimbolika ellenére – igen sokrétű, azaz a műfajra jellemző szimbolikus képekben több archetipikus képzetkör szinkretikus jelenléte mutatható ki. Hasonló képi szinkretizmus figyelhető meg a sok szokáselemből építkező népszokások (ökörhordozás, juhösszemérés, vadászavatás) és hiedelemkörök (pl. nemi tisztátalanság rituális büntetése, öntéssel való gyógyítás stb.) esetében is.

Végezetül a kötet szerzőinek nevében szeretnék köszönetet mondani a fiatal szerzők szemináriumi csoporttársainak, azoknak a néprajz szakos hallgatóknak, akik a dolgozatok első változatainak megvitatásával hozzájárultak a végleges változatok megfogalmazásához. Továbbá köszönet illeti a Kriza János Néprajzi Társaságot, amely több szerző terepkiutatását támogatta, és a jelen kötet megjelentetését is felvállalta.

A szerkesztő

Kolozsvár, 2004. február 17.